

KARIERA NA UCZELNI JAKO NAUCZYCIEL AKADEMICKI

Zbliża się termin ukończenia studiów i macie dylemat - pozostać na uczelni i skierować swoje życie na tory naukowca i wykładowcy czy też spróbować osiągnąć sukces w biznesie? A może już idąc na studia myśleliście o podjęciu w przyszłości pracy jako nauczyciel akademicki? Zadajecie sobie pytania: Czy mam szansę zatrudnienia na uczelnianym etacie i jakie muszę posiadać kwalifikacje? Czy sprawdzę się w pracy naukowej i dydaktycznej?

Niniejszy poradnik zawiera ogólne wskazówki dotyczące specyfiki pracy na uczelni wyższej oraz plusy i minusy pracy nauczyciela akademickiego. Opracowanie składa się z trzech części. W pierwszej przedstawiono w skrócie ścieżkę kariery zawodowej nauczyciela akademickiego, w drugiej zaś omówiono najważniejsze cechy, jakie powinien posiadać kandydat do pracy jako pracownik naukowo-dydaktyczny. Ta część poradnika opisuje pracę nauczyciela akademickiego w kategoriach ról, funkcji, zadań, cech osobowych i kompetencji. Ostatnia część przedstawia plusy i minusy pracy nauczyciela akademickiego.

ŚCIEŻKA KARIERY NA UCZELNIACH WYŻSZYCH

Ścieżka kariery akademickiej wyznaczona jest kolejnymi stopniami i tytułami naukowymi. Stopniami naukowymi są doktor i doktor habilitowany określonej dziedziny nauki, w zakresie danej dyscypliny naukowej, zaś tytułem naukowym jest profesor. Warto podkreślić, że w rankingu zawodów najbardziej poważanych w polskim społeczeństwie od wielu lat na szczycie listy znajduje się zawód profesora. W jaki zatem sposób zdobyć ten prestiżowy tytuł? Jak wygląda ścieżka kariery na uczelniach wyższych?

Kariera naukowa w szkolnictwie wyższym zaczyna się od stanowiska asystenta. Zatrudnienie na tym stanowisku odbywa się na zasadach konkursu ogłaszanego przez władze jednostek organizacyjnych uczelni wyższych. Zgodnie z ustawą o szkolnictwie wyższym, na stanowisku asystenta można zatrudnić osobę, która posiada tytuł zawodowy magistra lub równorzędny tytuł zawodowy. Tym samym nie zawsze jest konieczne posiadanie tytułu doktora dla podjęcia pracy na stanowisku asystenta. Statut uczelni wyższej może jednak określać dodatkowe wymagania co do kwalifikacji zawodowych osób kandydujących na to stanowisko, np. konieczność posiadania stopnia doktora. Uzyskanie stopnia naukowego doktora umożliwiają czteroletnie studia doktoranckie (studia trzeciego stopnia), które są realizowane w trybie stacjonarnym lub niestacjonarnym. Studia doktoranckie mogą być tworzone przez jednostki organizacyjne uczelni posiadające odpowiednie uprawnienia. Warto zaznaczyć, że jednostki prowadzące studia doktoranckie opracowują stosowne regulaminy (m.in. dotyczące przebiegu studiów oraz przyznawania i wypłacania stypendiów doktoranckich), z którymi należy się zapoznać. Ogólne warunki funkcjonowania studiów doktoranckich w polskich uczelniach określone są przez:

- Ustawę z dnia 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym (Dz.U. Nr 164, poz.1365 z późn. zm.),
- Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 9.02.2009 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie studiów doktoranckich prowadzonych przez jednostki organizacyjne uczelni (Dz.U. Nr 30, poz.194, 2009),
- Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 19 grudnia 2006 r. w sprawie studiów doktoranckich prowadzonych przez jednostki organizacyjne uczelni (Dz.U. Nr 1, poz.3, 2007).

Nauka na studiach doktoranckich wymaga ukończenia studiów drugiego stopnia lub jednolitych studiów magisterskich. Na niektórych uczelniach przyjęcie na studia doktoranckie poprzedzone jest egzaminem kwalifikacyjnym i/lub spełnieniem innych warunków rekrutacji (m.in. dostarczenie opinii o przydatności do pracy naukowej opracowanej przez osobę posiadającą tytuł naukowy lub stopień naukowy doktora habilitowanego). Kryteria kwalifikacji kandydatów na studia doktoranckie, limit przyjęć, termin i miejsce składania dokumentów oraz postępowania kwalifikacyjnego na studia doktoranckie podane są do wiadomości publicznej. Studia doktoranckie umożliwiają uzyskanie specjalistycznej wiedzy w zakresie określonej dyscypliny naukowej, przygotowują do samodzielnej działalności badawczej i twórczej oraz do uzyskania stopnia doktora. W trakcie studiów doktoranckich prowadzi się zajęcia dydaktyczne lub inne zadania związane

z dydaktyką oraz przygotowuje się rozprawę doktorską. W Polsce stopień naukowy doktora uzyskuje się realizując określone czynności w przewodzie doktorskim. Decyzję o otwarciu i zamknięciu przewodu doktorskiego podejmuje jednostka uczelni uprawniona do nadawania stopnia doktora. Opiekę merytoryczną nad uczestnikiem studiów doktoranckich sprawuje opiekun naukowy, a po otwarciu przewodu doktorskiego - promotor. Opiekun naukowy lub promotor ma obowiązek utrzymywania kontaktu z doktorantem i służyć mu radą i pomocą w sprecyzowaniu i rozwijaniu problemów badawczych. Rozprawa doktorska powinna stanowić oryginalne rozwiązanie problemu naukowego lub artystycznego oraz wykazywać ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w danej dyscyplinie naukowej lub artystycznej, a także umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej lub artystycznej. Uczestnik studiów doktoranckich ma obowiązek złożyć rozprawę doktorską i zdać egzaminy doktorskie do końca czwartego roku studiów. W niektórych przypadkach czas ten może zostać jednak wydłużony. Po obronie pracy doktorskiej czynności przewodu doktorskiego kończą się stosowną uchwałą jednostki organizacyjnej o nadaniu stopnia naukowego doktora.

W sytuacji, gdy na stanowisku asystenta zatrudniona jest osoba posiadająca tytuł magistra, zgodnie z obowiązującymi przepisami, ma osiem lat na napisanie i obronienie pracy doktorskiej. Łączny okres zatrudnienia na stanowisku asystenta osoby nie mającej stopnia naukowego doktora nie powinien bowiem przekroczyć ośmiu lat. Asystentów, w przeciwieństwie do doktorantów, wiąże stosunek pracy, co w praktyce odpowiada stałemu wynagrodzeniu, odprowadzaniu składek na ubezpieczenia społeczne i zdrowotne oraz innym świadczeniom wynikającym z zawarcia umowy o pracę. Asystenci, jako pracownicy uczelni, mają jednak o wiele wyższe pensum (godziny pracy dydaktycznej) od uczestników studiów doktoranckich.

Podsumowując pierwszy etap ścieżki zawodowej należy zauważyć, że struktura awansu w szkolnictwie wyższym rozpoczyna się wraz z objęciem stanowiska asystenta. Zatrudnienie na tym stanowisku odbywa się na zasadach konkursu. Zostać przyjętym do grona pracowników naukowych uczelni nie jest łatwo, jednak spełnienie kilku warunków może w tym pomóc. Aktywne uczestnictwo i pomoc w organizacji konferencji naukowych, spotkań, paneli dyskusyjnych, kół naukowych, współpraca z innymi organizacjami studenckimi lub naukowymi w okresie studiów drugiego i trzeciego stopnia, może być przydatna w zdobyciu etatu asystenta na uczelni. Kryteria przyjęcia osoby na stanowisko asystenta są podobne do tych, jakie stosuje się w czasie rekrutacji kandydatów do renomowanych firm. Jednak oprócz posiadania odpowiednich cech, uczestnictwa w wymianach międzynarodowych lub praktykach zagranicznych, pracy w organizacji studenckiej i znajomości języków obcych, niezbędne są bardzo dobre wyniki w nauce. W praktyce zdarza się, że potencjalnych kandydatów na stanowisko asystentów wybiera się z grona najzdolniejszych studentów. W niektórych przypadkach wymagane jest także przygotowanie pedagogiczne, o ile nie wchodziło ono w zakres ukończonych studiów. Zatrudnienie na stanowisku asystenta jest jedynie pierwszym etapem ścieżki kariery na uczelni. Przyjrzyjmy się zatem kolejnym szczeblom kariery nauczyciela akademickiego.

Jak już wspomniano wcześniej, jednym z elementów rozwoju naukowego nauczyciela akademickiego jest uzyskiwanie stopni naukowych i tytułu naukowego. W modelu kariery naukowej po asystenturze kolejnym stanowiskiem jest adiunkt. Jest to stanowisko dla pracowników naukowych lub naukowo-dydaktycznych posiadających stopień naukowy doktora lub doktora habilitowanego.

Okres zatrudnienia na tym stanowisku osoby nie mającej stopnia doktora habilitowanego nie powinien przekroczyć dziewięciu lat, chyba że statut uczelni określa dłuższy okres. W tym czasie należy habilitować się, czyli uzyskać trzy pozytywne recenzje rozprawy habilitacyjnej, zdać kolokwium habilitacyjne oraz przeprowadzić pozytywnie oceniony wykład habilitacyjny. W celu uzyskania habilitacji należy również posiadać dorobek naukowy (publikacje, monografie, itp.). Stopień doktora habilitowanego zatwierdza Centralna Komisja ds. Tytułu Naukowego i Stopni Naukowych. Kolejnym szczeblem kariery na uczelniach jest stanowisko profesora nadzwyczajnego. Na to stanowisko może ubiegać się osoba, która posiada stopień naukowy doktora habilitowanego oraz znaczący dorobek naukowy i osiągnięcia dydaktyczne. Bardzo często stanowisko profesora nadzwyczajnego można uzyskać pod warunkiem, że jest się opiekunem (promotorem) co najmniej jednego doktoranta (doktora). Ostatnim szczeblem w modelu kariery naukowej jest stanowisko profesora zwyczajnego. Profesor zwyczajny jest wyższą rangą niż profesor nadzwyczajny.

Kandydat na profesora zwyczajnego musi posiadać tytuł naukowy profesora, a ponadto posiadać ugruntowaną, znaczącą pozycję w środowisku naukowym i zawodowym. W Polsce tytuł naukowy profesora nadaje Prezydent RP na wniosek Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej (CKK).

Podsumowując ścieżkę kariery akademickiej należy zaznaczyć, że jej głównym punktem jest habilitacja. Uzyskanie stopnia doktora habilitowanego jest przepustką do samodzielnej pracy naukowej, prowadzenia badań własnych oraz kierowania projektami badawczymi. Ponadto uzyskanie stopnia doktora habilitowanego wiąże się również ze znacznym wzrostem wynagrodzenia. Aktualnie trwa dyskusja na temat zmian w modelu kariery naukowej w Polsce. Część założeń reformy szkolnictwa wyższego zmierza w kierunku likwidacji barier ograniczających rozwój polskich uczonych oraz przyspieszenia procedury awansu naukowego, jednocześnie gwarantując wyższą jakość polskiej nauce. Droga od doktoratu do stanowiska profesorskiego trwa bowiem w polskich uczelniach bardzo długi czas, przeciętnie 15-20 lat.

Praca naukowo-dydaktyczna na uczelni, począwszy od stanowiska asystenta, oprócz prowadzenia zajęć dydaktycznych wiąże się także z badaniami naukowymi i publikowaniem ich wyników. Do obowiązków pracowników naukowo-dydaktycznych zatrudnionych na stanowisku profesora zwyczajnego lub profesora nadzwyczajnego należy również kształcenie młodej kadry naukowej. Zadania realizowane przez nauczycieli akademickich wymagają posiadania odpowiednich kwalifikacji, o czym traktuje druga część poradnika.

WYMAGANE KWALIFIKACJE DO PRACY NA UCZELNI

Poza wymaganiami formalnymi, tj. wykształceniem i znajomością języków obcych, kandydaci do pracy na uczelniach wyższych powinni charakteryzować się odpowiednimi kwalifikacjami intelektualnymi i stosowną wiedzą. Kwalifikacje te określają umiejętności, wiadomości i cechy psychofizyczne kandydatów, które warunkują skuteczność i jakość wykonania zadań stawianych przed pracownikami naukowymi uczelni wyższych. Nauczyciel akademicki musi posiadać szeroką i szczegółową wiedzę z zakresu dziedziny, którą się zajmuje. Musi ją także stale uaktualniać, czytając fachowe publikacje, zarówno krajowe, jak i międzynarodowe. W zakresie swojej pracy nauczyciele akademicy wypełniają co najmniej dwa zadania – kształcenie innych oraz prowadzenie badań naukowych. Nauczyciele akademicy realizują więc określone zadania dydaktyczno-wychowawcze i społeczno-kulturowe, ponosząc tym samym ostateczną odpowiedzialność za proces i jakość kształcenia na uczelniach wyższych. Działalność dydaktyczna powoduje, że kandydaci na nauczycieli akademickich powinni mieć odpowiednio ukształtowane cechy osobowe pedagoga. Jakże zatem cechy powinien posiadać nauczyciel akademicki?

Za najważniejsze cechy dobrego nauczyciela akademickiego można uznać: duży zasób wiedzy, łatwość nawiązywania kontaktów, wysoki poziom moralny (etyczny), tolerancja, rzetelność i sumienność, konsekwencja, wysoka kultura osobista. Te cechy w głównej mierze składają się na autorytet nauczyciela uniwersyteckiego. Pracownicy uczelni powinni dawać wzór nie tylko na uczelni, podczas wykładów, ćwiczeń i seminariów, ale również poza uczelnią. Nauczyciele akademicy w każdej sytuacji przedstawiać powinni bowiem wzory postawy uczonego. Studenci poszukują u nauczycieli akademickich takich cech jak: sprawiedliwość, inteligencja, cierpliwość i wyrozumiałość, precyzyjne wyrażanie myśli, estetyczny wygląd, poczucie humoru. Pracować na uczelniach powinny osoby, które chcą dalej kształcić siebie w połączeniu z kształceniem innych. Autorytet nauczyciela akademickiego zdecydowanie obniżają cechy takie jak: niesprawiedliwość, ordynarność, nerwowość, brak zdolności przekazywania wiedzy, dwulicowość, zarozumiałość. Osoby o takich cechach nie powinny pracować na uczelniach.

Nauczyciel akademicki powinien dbać o ustawiczne doskonalenie jakości nauczania. Proces kształcenia przybierać może różne formy, wynikające z przyjętych zasad nauczania na poszczególnych uczelniach, takie jak wykłady, ćwiczenia i seminaria, ale również zajęcia laboratoryjne.

W niektórych dyscyplinach naukowych (np. chemia, fizyka) wymaga się od kandydatów na pracowników naukowych zdolności obsługi dodatkowych przyrządów i aparatury.

Oprócz działalności dydaktycznej ważna jest również sfera pracy badawczej nauczycieli akademickich. Pracownik naukowy powinien być twórczy intelektualnie, otwarty na nowe teorie, koncepcje, wiedzę. Działalność naukowa wymaga umiejętności integrowania wiedzy z różnych dyscyplin naukowych. Należy podkreślić, że awanse w pracy naukowej wiążą się głównie z działalnością badawczą i publikowaniem wyników badań. Również podstawą okresowych ocen nauczycieli akademickich są publikacje naukowe oraz udział w konferencjach i sympozjach.

Skoro już wiemy, jak modelowo przedstawia się ścieżka kariery zawodowej na uczelni oraz jakie kwalifikacje i cechy powinniśmy posiadać, prześledźmy plusy i minusy pracy na uczelni.

PLUSY I MINUSY PRACY NAUCZYCIELA AKADEMICKIEGO

Praca na uczelni, jak każda inna, ma swoje plusy i minusy. Zaczniemy od pozytywnych stron. Niewątpliwą zaletą pracy na uczelni jest to, że jest to zajęcie twórcze, które pozwala na autentyczny rozwój intelektualny. Przykładem realizacji powyższego jest prowadzenie badań naukowych w zakresie swoich zainteresowań. Dla wielu nauczycieli akademickich najistotniejszą zaletą jest właśnie możliwość prowadzenia badań naukowych w ramach krajowych i międzynarodowych projektów badawczych. Praca w znanych jednostkach badawczych pozwala na aktywne działanie w międzynarodowych zespołach złożonych ze specjalistów pochodzących z różnych krajów. Współpraca w ramach projektu pozwala na weryfikowanie własnych pomysłów i daje dostęp do rozwiązań stosowanych w innych jednostkach naukowych.

Kolejną zaletą pracy na uczelni jest także duża samodzielność, choć należy zaznaczyć, że wszyscy nauczyciele akademicy podlegają okresowej ocenie, stosownie do zakresu swoich obowiązków. Oczywiście istnieją również inne systemy kontroli, wizytacje, pewne odgórne ramy (np. program nauczania), ale bardzo wiele z działalności dydaktycznej zależy od osób prowadzących zajęcia. Co prawda pracownik naukowo-dydaktyczny ma za zadanie zrealizować określony zakres materiału wypunktowany w sylabusie, co jest odgórnie ustalone w programie studiów. W praktyce jednak nauczyciel akademicki często sam dobiera treści i formy pracy zgodnie z oczekiwaniami studentów oraz dostosowuje tempo prowadzenia zajęć dydaktycznych do ich percepcyjnych możliwości. Inną zaletą pracy dydaktycznej jest także działalność dydaktyczna, która pozwala wykorzystywać wiedzę do wspomagania innych w ich rozwoju, do budzenia ich potencjału. Wspomniana wcześniej samodzielność w pracy nauczyciela akademickiego wymaga jednak wewnętrznej dyscypliny, której wyrazem jest ciągłe uaktualnianie wiedzy oraz zdolność do długotrwałego wysiłku, dzięki czemu osiąga się postęp we własnym rozwoju naukowym. Praca na uczelni ma jeszcze jedną ważną zaletę dla osoby kończącej studia – jest stabilna z jasno ustaloną ścieżką kariery. Praca na uczelni daje możliwości rozwoju na wielu innych płaszczyznach, m.in. można nawiązać szereg bardzo ciekawych i wartościowych kontaktów, uczestniczyć w krajowych i zagranicznych konferencjach naukowych, itp.

Plusem pracy na Uczelni jest długość przysługującego urlopu. Nauczycielowi akademickiemu przysługuje prawo do urlopu wypoczynkowego w wymiarze trzydziestu sześciu dni roboczych w ciągu roku. Oprócz wypoczynkowego, nauczyciel akademicki może korzystać z innych rodzajów urlopu. Zatrudniony w pełnym wymiarze czasu pracy nauczyciel akademicki ma prawo do urlopu płatnego lub bezpłatnego dla celów naukowych. Dla przykładu pracownik przygotowujący rozprawę doktorską ma prawo, jeżeli jest to uzasadnione zaawansowanym stopniem przygotowania rozprawy, do urlopu płatnego w wymiarze trzech miesięcy. W przypadku przygotowywania pracy habilitacyjnej urlop naukowy jest dłuższy i wynosi sześć miesięcy. Nauczyciel akademicki zatrudniony w pełnym wymiarze czasu pracy, po przepracowaniu co najmniej trzech lat, ma również prawo do płatnego urlopu dla poratowania zdrowia, w wymiarze nie przekraczającym jednorazowo jednego roku.

Biorąc pod uwagę minusy pracy na uczelni, na pierwszy plan wysuwa się kwestia wynagrodzeń. Wysokość zarobków w nauce zależy od kwoty dotacji budżetowej przekazanej przez Ministerstwo Edukacji Narodowej. Aktualnie asystent nie może liczyć na wysokie wynagrodzenie (ok. 1500 – 2000 zł netto). Należy podkreślić, że uczestnik studiów doktoranckich otrzymuje stypendium o jeszcze niższej wartości. Często można usłyszeć, że wynagrodzenie asystenta jest relatywnie wysokie w przeliczeniu na liczbę pensum dydaktycznego, które dla asystentów wynosi ok. 200 godzin/rok. Należy podkreślić, że jest to mylne stwierdzenie. Do prowadzenia ćwiczeń i wykładów trzeba się bowiem odpowiednio przygotować (treści przekazywane na ćwiczeniach, materiały pomocnicze dla studentów). Do pensum dydaktycznego nie wlicza się ponadto godzin konsultacji i dyżurów. Czas pracy nauczyciela akademickiego określony jest zakresem jego obowiązków dydaktycznych, naukowych i organizacyjnych. Z perspektywy pracownika naukowego wiele godzin poświęca się na sprawdzanie kolokwii i egzaminów. Należy również zaznaczyć, że pensum dydaktyczne nie jest jedynym obowiązkiem pracownika naukowego. O wiele bardziej czasochłonna jest działalność naukowa nauczycieli akademickich (prowadzenie badań, pisanie artykułów naukowych, podręczników akademickich, itp.).

Wyższe wynagrodzenia na uczelniach otrzymują samodzielni pracownicy naukowcy (doktorzy habilitowani i profesorowie). Dodatkowo mogą otrzymywać również dodatki funkcyjne (kierownik pracowni, kierownik zakładu naukowego, dyrektor instytutu, prodziekan, dziekan, prorektor, rektor). Jeśli jednak ktoś jest przedsiębiorczy, może nawet na początku kariery naukowej sobie nieźle radzić, bowiem uczelnie nie muszą być jedynym źródłem utrzymania kadry naukowej. Istnieje szereg sposobów i możliwości dodatkowych form zarobku, m.in. zlecenia od firm, ekspertyzy, udział w badaniach zleconych przez inne podmioty. Kadra naukowa pracuje dodatkowo w firmach doradczych i szkoleniowych. Pracownicy naukowcy, wykorzystując swoje doświadczenie i zdolności dydaktyczne, bardzo często prowadzą kursy i szkolenia. Bardzo popularną formą dodatkowego zarobku jest praca na innej uczelni, najczęściej prywatnej. Młodzi pracownicy naukowcy pracują również w placówkach oświatowych na niższym szczeblu od uczelnianego, głównie w szkołach średnich.

Warto podkreślić przy omawianiu wynagrodzeń jest to, że nauczycielowi akademickiemu przysługuje dodatek za staż pracy w wysokości 1% wynagrodzenia zasadniczego za każdy rok pracy, począwszy od czwartego roku zatrudnienia. Dodatek ten nie może jednak przekroczyć 20% wynagrodzenia zasadniczego.

Podsumowując rozważania niniejszego poradnika należy stwierdzić, że budowanie kariery naukowej związane jest z ciężką pracą, która daje wymierny efekt w dłuższej perspektywie czasu. Nauczyciel akademicki, na początku swojej kariery naukowej, zarabia relatywnie niewiele, nie to jednak powinno być podstawą wyboru uczelni, jako miejsca pracy i rozwoju kariery zawodowej.

Dr inż. Arkadiusz Piwowar
Uniwersytet Ekonomiczny
Wrocław